

УДК 37.033

Олена Задорожна

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПЕРЕКОНАНЬ У СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ ЗАСОБАМИ ПРИРОДООХОРОННОЇ РОБОТИ

У статті розглянуто проблему формування екологічних переконань у студентів педагогічних університетів засобами природоохоронної роботи. Проведено аналіз психолого-педагогічних літературних джерел із зазначеної проблеми. Висвітлені психолого-педагогічні умови формування екологічних переконань у студентів педагогічних університетів засобами природоохоронної роботи.

Ключові слова: екологічні переконання, природоохоронна робота, засоби природоохоронної роботи.

Екологічні проблеми, які існують на сьогодні у суспільстві набувають все більшої актуальності. Ці проблеми зумовлені великомасштабним, всезростаючим соціально-економічним впливом на навколишнє середовище, що призводить, як до локальних, так і до глобальних негативних змін, поступового руйнування механізму цілісного функціонування біосфери в планетарному масштабі.

Одним із способів вирішення екологічних проблем та засобів захисту природи, бережливого і раціонального ставлення до її ресурсів є загальна екологічна освіта, в якій важливого значення набувають формування екологічної свідомості, екологічної культури, екологічних знань, екологічних переконань особистості.

Аналіз наукових праць свідчить, що велику кількість досліджень присвячено еколого-педагогічній тематиці: екологічній освіті, екологічному вихованню, формуванню екологічного мислення, свідомості (Г. Білецька, І. Костицька, Н. Негруца, Г. Пономарьова та ін.), проте проблема формування екологічних переконань у студентів педагогічних університетів залишається досить актуальною, та є досі не розкритою, адже у сучасному суспільстві виникає потреба у підготовці майбутнього вчителя, який має цілеспрямовано виховувати екологічно грамотних, культурних людей. Для цього і сам учитель повинен мати відповідні погляди і переконання на проблеми взаємодії людини і природи.

Метою статті є обґрунтування проблеми формування екологічних переконань у студентів педагогічних університетів засобами природоохоронної роботи на основі аналізу психолого-педагогічної літератури.

Понятійний апарат цієї проблеми сягає своїм корінням у XVII

століття. Аналіз психолого-педагогічних наукових праць (Я. Коменський, В. Сухомлинський, К. Ушинський, та ін.) свідчить, що дослідники неодноразово розглядали поняття «переконання» [3; 8; 10].

Ян Амос Коменський у педагогічній праці «Велика дидактика» аналізував проблему формування істини і переконань насамперед через свідчення відчуттів: «Істина і точність знання також залежать не від чого іншого, як від свідчення відчуттів. Чим більше знання спирається на відчуття, тим воно певніше. Тому коли ми бажаємо прищепити учням істинне й тверде знання речей, взагалі треба навчати всього через особисте спостереження і чуттєвий доказ. Відчуття є найнадійніший провідник пам'яті, вказане чуттєве наочне сприймання всього приводить до того, що якби хто-небудь цим шляхом що-небудь засвоїв, то він буде знати це твердо» [3, с. 159].

К. Ушинський характеризує утворення переконань та рішень особистості на основі перетворення її волі та бажань: «...З небагатьох природжених людині прагнень народжується в ній безліч бажань і небажань, які можуть суперечити одне одному. Оскільки бажання стає волею душі, або її рішимістю, тільки за тієї умови, коли воно опанувало всю душу, стало єдиним бажанням душі в даний момент часу, то для того, щоб перейти в рішимість, бажання має витримати боротьбу з протилежними йому бажаннями і небажаннями і подолати їх» [10, с. 425].

В. Сухомлинський розглядав переконання, як не лише усвідомлення людиною істинності світоглядних та моральних понять, а й як особисту її готовність діяти відповідно до цих правил і понять. Переконаність ми спостерігаємо тоді, коли діяльність людини мотивується світоглядом, коли істинність того чи іншого поняття не тільки не викликає в людині сумнівів, а й формує її суб'єктивний стан, її особисте ставлення до істини [8, с. 18].

Отже, видатні педагоги-класики в основу формування переконання ставлять істину знань. Тобто, за їх словами, лише ті знання, в істинності яких людина впевнена можуть стати її переконаннями.

Цю проблему розглядали не лише педагоги-класики, а й сучасні психологи Л. Орбан-Лембрик, Ю. Трофімов, які вважають, що поняття «переконання» має низку смислових значень, котрі різняться одне від одного [4; 9]. По-перше, утворюючи впорядковану систему поглядів і уявлень людини, сукупність переконань виступає, як її світогляд; по-друге, під переконанням розуміють процес засвоєння людиною зовнішнього світу, що передбачає якісну зміну вихідних установок під впливом життєвого досвіду й зовнішніх чинників; по-третє, про переконання говорять, як про спосіб свідомого та організованого впливу на психіку індивіда ззовні, про метод впливу на свідомість людини через звернення до її власного критичного судження, що використовується в комунікації та взаємодії [4, с. 534].

Ю. Трофімов зазначає: «Переконання становлять основу соціогенних

мотивів і втілюють усвідомлені потреби особистості діяти відповідно до своєї внутрішньої позиції, поглядів, теоретичних принципів. Основою таких потреб виступає сукупність знань про природу, суспільство і людину, тобто світогляд. Світогляд і пов'язані з ним переконання мають складну психологічну структуру, яка містить три головні компоненти: когнітивний (знання); емоційний (оцінка, ставлення); поведінковий (воля)» [9, с. 395].

Таким чином, сучасні психологи під поняттям «переконання» розуміють низку смислових значень, які мають складну психологічну структуру.

Отже, проаналізувавши літературні джерела, можемо узагальнити визначення поняття переконання, як основу соціогенних мотивів, особистих поглядів, що базуються на знаннях, які засвоєні особистістю протягом усього життя.

Формування переконань у студентів трактується, як процес засвоєння нових знань, який відбувається шляхом свідомого та організованого впливу на психіку особистості ззовні, під час особистого спостереження, що підтверджується чуттєвим доказом. А тому важливу роль під час навчання студентів педагогічних університетів відіграє позааудиторна робота, безпосередня їхня участь у природоохоронній роботі, природоохоронних акціях, адже за словами В. Сухомлинського «Природа – благодатне джерело виховання людини. Але з пізнання природи лише починається становлення розуму, почуттів, поглядів, переконань» [8, с. 143].

Більшість педагогів (С. Совгіра, Г. Тарасенко, І. Фролов, Г. Ярчук та ін.) вважають, що екологічні переконання, є одним із компонентів екологічного світогляду, які становлять синтез із екологічними знаннями, екологічною культурою, свідомістю, узагальненою системою поглядів, цінностей та духовності.

С. Совгіра зазначає, що у процесі формування екологічних переконань у студентів педагогічних університетів засобами природоохоронної роботи важливу роль відіграють емоційно-ціннісні стосунки (почуття, емоції), зокрема переконання: єдності людини і природи (екологічне виховання), необхідності збереження навколишнього природного середовища (суспільно-громадянське виховання), необхідності збереження рідної природи та поєднання зусиль усіх націй для екологічних проблем (національне виховання), необхідності правового регулювання природокористування (морально-правове виховання), дієвості естетичного чинника гармонізації стосунків людини й природи (естетичне виховання), необхідності бережливого ставлення до природних ресурсів (трудове виховання), у милосердному ставленні до всього живого, що нас оточує (духовний розвиток особистості), потреба в охороні природи, як умови збереження здоров'я й фізичних сил (фізичне виховання) [5, с. 28].

Із аналізу літературних джерел нам імпонує визначення С. Совгіри, якого ми на далі будемо дотримуватись: «Екологічні переконання (ставлення до екологічних проблем) – це один із основних компонентів екологічного світогляду до якого також входять: пізнання (знання); ціннісна оцінка, мислення, свідомість і конкретні практичні дії (відповідна до наявної свідомості поведінка)» [6, с. 76].

Проаналізуємо один із важливих компонентів екологічного світогляду, який тісно пов'язаний із формуванням переконань – екологічні знання. Виявити особливості формування екологічних знань особистості з урахуванням їх індивідуальних ознак дають можливість психологічні і педагогічні дослідження. Цією проблемою займалися В. Давидов, М. Дубравська, О. Ковальов, О. Леонтьєв та ін., які узагальнили поняття екологічні знання – це логічний результат процесу пізнання природи, її стану на основі взаємозв'язків в системі «людина – суспільство – природа», адекватне відображення її у свідомості людини у вигляді екологічних уявлень, понять, суджень, теорій. Науковці зазначають, що екологічні знання включають усвідомлення та розуміння дії екологічних законів, принципів взаємовідносин різних об'єктів природи між собою та з людиною, організації, управління, використання та збереження природи і її ресурсів.

Аналіз праць науковців привів до висновку, що знання становлять основу для подальшого формування переконань. С. Совгіра зазначає, що для того, щоб у світогляді індивіда досягти послідовності «знання – переконання – діяльність», потрібно «перевести» знання в переконання. При цьому знання треба перетворити в гнучку систему поглядів людини на світ, на її місце в ньому, пропустивши через почуттєво-емоційну сферу особистості. У цьому разі послідовність основних елементів буде такою: «знання – емоції – мислення – свідомість – істина – переконання – діяльність» [6, с. 76].

Згідно з вище сказаним можна стверджувати, що екологічні знання тісно пов'язані з екологічною свідомістю особистості, на основі яких формуються екологічні переконання. Проблемою дослідження екологічної свідомості займалися О. Вернік, А. Кмець, А. Ковальов та ін., які під екологічною свідомістю розуміють сукупність екологічних знань, поглядів, переконань, емоцій, уявлень (як індивідуальних, так і групових) про взаємозв'язки у системі «людина – природа» і в самій природі, існуючого ставлення до природи, а також відповідних стратегій і технологій взаємодії з нею [1; 2; 8].

Зміст екологічної свідомості розкривається через поняття «екологічні знання», «екологічна свідомість», «екологічна діяльність» та «екологічні переконання». А. Кмець зазначає, що прямий вплив на формування екологічної свідомості має рівень сформованості екологічних знань особистості, особисто-суб'єктивне ставлення її до природи

[1, с. 103].

Таким чином, ми бачимо, що екологічні знання формують екологічну свідомість, на основі якої формуються екологічні переконання, які в свою чергу, є структурним компонентом екологічного світогляду.

Для засвоєння екологічних знань важливо не лише залучити студентів до різних видів екологічної та природоохоронної роботи, але в першу чергу створити умови, які б забезпечили розвиток глибокого інтересу до цих видів діяльності.

За словами А. Кмець екологічні переконання можна сформувати лише тоді, якщо знання, засвоєвані індивідом, відповідають реаліям нинішнього дня та інтересам особистості і якщо людина сама дійшла до певних висновків і розуміння. Це і є основою подолання внутрішнього дискомфорту, який часто спостерігається у молоді, коли її переконують в одному, а в дійсності вона бачить зовсім інше [1, с. 101].

Засвоєння студентами таких знань, які відповідають реаліям нинішнього дня, згідно з якими формуються екологічні переконання, відбувається під час їхньої безпосередньої участі у природоохоронній роботі.

За визначенням С. Совгіри, природоохоронна робота – активна практична робота, спрямована на оптимізацію соціоприродної взаємодії на основі законів природи, принципів і норм екологічної етики, детермінованих світоглядною позицією суспільства в цілому, та конкретної особистості, зокрема [7, с. 17].

Природоохоронна робота включає: природоохоронні проекти, природоохоронні акції, природоохоронні заходи тощо. До природоохоронної роботи належать усі види господарської діяльності, спрямовані на зниження й ліквідацію негативного антропогенного впливу на навколишнє середовище, збереження, поліпшення і раціональне використання природно-ресурсного потенціалу країни, регіонів, а саме: 1) будівництво та експлуатація очисних, знешкоджувальних споруд та обладнання; 2) рекультивация земель; 3) заходи боротьби з ерозією ґрунтів; 4) заходи з охорони й відтворення флори і фауни; 5) охорона надр і раціональне використання мінеральних ресурсів.

Природоохоронна робота є одним із підходів до розв'язання екологічних проблем, які існують на сьогодні. У процесі її проведення зі студентською молоддю важливо, насамперед, сформувати в них екологічні переконання, бережливе ставлення до навколишнього природного середовища на основі знання законів природи, відповідно до логіки природних процесів.

Завдання природоохоронної роботи передбачає організацію практичної діяльності студентів, спрямованої на розв'язання конкретної екологічної проблеми місцевого рівня (наприклад, необхідність озеленення території навчального закладу тощо); організацію співпраці із

зацікавленими організаціями чи особистостями в здійсненні природоохоронної діяльності. Результатом таких заходів є благоустрій місцевості, створення парку, алеї, що сприяє закріпленню у студентів навичок володіння методикою проведення природоохоронних заходів та формуванню екологічних переконань.

Оснoву для проведення природоохоронних заходів та конкретної природоохоронної роботи становить:

- навчально-пізнавальна діяльність, яка забезпечує формування екологічних переконань, знань, умінь і навичок;
- науково-дослідницька діяльність, яка сприяє поглибленню і розширенню знань, стимулює розвиток здібностей особистості до розв'язання екологічних проблем;
- навчально-практична діяльність, спрямована на формування екологічних переконань, знань, умінь та навичок у процесі педагогічної, навчально-польової практик, безпосередня участь їх у природоохоронних акціях, заходах та дієвої природоохоронної роботи.

Навчально-пізнавальна діяльність студентів, розглядається, як процес засвоєння теоретичних знань, який складається із трьох етапів: на першому етапі відбувається сприймання, осмислення і запам'ятовування матеріалу, що вивчається, або засвоєння теоретичних знань. На другому етапі засвоюються навички і вміння практичного застосування знань, що вимагає проведення спеціальних тренувальних вправ. На третьому етапі здійснюється повторення, поглиблення і закріплення знань, удосконалення практичних умінь і навичок. Ці знання, вміння та навички становлять основу для подальшої науково-дослідної роботи студентів.

Зміст і структура науково-дослідницької роботи студентів забезпечує послідовність засобів її проведення відповідно до логіки навчального процесу, зумовлює наступність її від курсу до курсу, від одних видів занять до інших.

Поняття «науково-дослідницька робота студентів (НДРС)» містить в собі три вектора: навчання студентів елементам дослідницької роботи, прищепити їм навички цієї роботи; сама дослідницька робота, яка проводиться студентами під керівництвом викладачів, та безпосередня творчість студентів, завдяки якій відбувається оформлення науково-дослідних спостережень у певних формах, внаслідок чого вони набувають конкретного логічного змісту: реферат, доповідь, повідомлення на конференції або засіданні наукового гуртка, конкурсна робота, публікація, курсова робота, дипломна робота, магістерська дисертація.

В свою чергу НДРС тісно пов'язана з навчально-практичною діяльністю. Навчально-практична діяльність відіграє основну роль у формуванні екологічних переконань у студентів педагогічних університетів засобами природоохоронної роботи. Існуючі на сьогодні її форми, а саме: польові практики, лабораторно-практичні роботи та

екскурсії носять виховний, науково-дослідний характер. Таким чином, формування екологічних переконань у студентів, яке здійснюється під час навчально-практичної діяльності та у різноманітних формах позааудиторної роботи, спрямоване переважно на вплив емоційного відчуття світу та мотивацію особистості. Адже досить важливим елементом цього процесу є безпосереднє спілкування з природою, під час якого відбувається розвиток морально-естетичних смаків, вплив на чуттєвість особистості, формування переконань, знань, умінь і навичок, здатність особистості застосовувати знання та вміння у різних видах діяльності, дотримання норм і правил поведінки в природі, самореалізацію в природоохоронній роботі. Всі ці аспекти формуються у студентів за допомогою засобів природоохоронної роботи, а саме, під час проходження навчально-польових практик на лоні природи, безпосередня участь їх у природоохоронних акціях, проведення природоохоронної роботи засобами активних дій.

Таким чином, на основі вище сказаного ми можемо стверджувати, що природоохоронна робота відіграє велику роль у формуванні екологічних переконань у студентів педагогічних університетів, оскільки має широкі можливості для закріплення екологічних знань, формування екологічної свідомості, забезпечує для студентів безпосередній контакт з природою, та розвиток морально-естетичних принципів, цінностей під час навчально-пізнавальної, науково-дослідної та навчально-практичної діяльності. Усвідомлення студентами актуальності природоохоронної роботи забезпечується у функціонуванні системи «людина – суспільство – природа».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кмець А. Роль екологічних знань у формуванні екологічної свідомості студентів / Алла Кмець // Вища освіта України. – 2002. – № 4. – С. 99–103.
2. Ковалев А. Г. Психология личности / А. Г. Ковалев. – [3-е изд. перераб и доп.]. – М. : Просвещение, 1970. – 391 с.
3. Коменський Я. А. Вибрані педагогічні твори / Ян Амос Коменський; під ред. з біографічним нарисом і примітками А. А. Красновського. – К. : Рад. школа, 1940. – Т. 1.: Велика дидактика. – 1940. – 248 с.
4. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : підручник : у 2 кн. Кн.1: Соціальна психологія особистості і спілкування / Л. Е. Орбан-Лембрик. – К. : Либідь, 2004. – 576 с.
2. Совгіра С. Сутність і структурні компоненти екологічного світогляду особистості / Світлана Совгіра // Екологічний Вісник. – 2010. – № 4. – С. 26–29.
3. Совгіра С. В. Теоретико-методичні основи формування екологічного світогляду майбутніх учителів у вищих педагогічних навчальних

- зкладах : монографія / С. В. Совгіра. – К. : Наук. світ, 2008. – 346 с.
4. Совгіра С. В. Технологія та організація природоохоронних робіт : підручник / С. В. Совгіра, Г. Є. Гончаренко, С. О. Люленко. – К. : Наук, світ, 2011. – 319 с.
 5. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 2. – 670 с.
 6. Трофімов Ю. Л. Психологія : підручник / Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук [та ін.] ; за ред. Ю. Л. Трофімова. – К. : Либідь, 2001. – 560 с.
 7. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори : в 2-х т. / К. Д. Ушинський. – К. : Рад. школа, 1983. – Т. 1. Теоретичні проблеми педагогіки. – 488 с.